

В. П. Трощинський

Африка

АФРИКА – друга за розмірами (після Азії) частина світу, окремий материк. Пл. 30,3 млн км². Протяжність А. з Пн. на Пд. бл. 8 тис. км, із Зх. на Сх. – бл. 7,5 тис. км. Від Європи відокремлена Середземним морем та Гібралтар. протокою, від Азії – Суецьким каналом, Червоним морем, Баб-ель-Мандеб. протокою, Аден. затокою; на Сх. омивається Індійським, на Зх. – Атлант. океанами. Майже посередині А. перетинає екватор. Це суціль. континент (п-ови і о-ви – бл. 5 % території; найбільші з них – Мадаґаскар, Сокотра, Реюньйон, Тенеріфе, Біоко, Маврикій, Занзібар, Нжасіджа та ін.) зі значним серед. підвищенням над р. м., з Пн. обмежений горами Атлас, з Пд. – Капськими і Драконовими; понад 70 % поверхні розташ. на вис. 300–2000 м; середня вис. – 658 м; найвища точка – вулкан Кіліманджаро (5895 м), найнижча – западина оз. Ассаль (глиб. 153 м); розлогі низовини (напр., пустеля Калахарі), переділені гір. масивами і висотами Ахаґґар, Тібесті. Корисні копалини: кам'яне вугілля, уран, алмази, нафта, природ. газ, залізна руда, марганець, хром, кобальт, поліметали, боксити, золото, платина, фосфорити, азбест, графіт та ін. Пересічна т-ра січня +10 °С на Пн. і +30 °С на Пд., липня +25 °С на Пн. і +12 °С на Пд. Абсолют. мінімум т-ри повітря –4 °С, максимум +58 °С. Розподіл опадів нерівномірний. Розташування клімат. зон симетричне – від зони екватор. клімату з буйними вічнозеленими лісами із симетр. смугами тропіч. клімату з розлогими пустелями (в основному на Пн.; найбільша – Сахара), напівпустелями і саванами до субтропіч. клімату і рослинності на крайньому Пд. та Пн.; найбільші річки: Ніл, Конґо, Ніґер, Замбезі, Убангі, Касай, Оранжева, Джубба, Лімпопо та ін. Озера здебільшого тектоніч. походження (найбільші: Вікторія, Танґаньїка, Ньяса, Чад, Маї-Ндомбе, Рудольф, Альберт, Банґвеулу та ін.). У пустелях ріки пересихають, утворюючи сухі русла (ваді), солоні озера (шотти) та великі запаси артезіан. води. 30 % площі континенту – безстічні території. Флора дуже своєрідна. Ростуть фікуси, макарани, оливкова і винна пальми, дерево кока, червоне, ебенове дерева, баобаби, акації, пальми, молочаї, кактуси, алое та ін. У пустелі Наміб росте унікал. вельвічія. Фауна: мавпи маґо, горили, шимпанзе, шакали, гієни, леви, леопарди, гепарди, слони, бегемоти, носороги, жирафи, буйволи, вівери, антилопи, зебри, дамани, страуси, гамадрили, павіани, цесарки, турачі, рябки, одуди, кобри та ін. На тер. А. – 58 країн (переважно – це колишні колонії європ. держав, що здобули незалежність у 1950–70-х рр.) із заг. кількістю насел. понад 739 млн (1997; див. статті про окремі країни);

густота насел. нерівномірна (у долині Нілу (Єгипет) – понад 1200 осіб на км², пустелі майже безлюдні); міське насел. – бл. 34 %. До європ. колонізації народи А. стояли на різних щаблях сусп. розвитку. Поряд з державами давньої високої культури (Єгипет, Ефіопія та ін.) жили численні племена, які зберігали риси первіс. побуту. Колоніал. період не спричинився до піднесення соц.-екон. й культур. рівня цих племен, а, навпаки, затримав їхній розвиток. За роки незалежності країни А. досягли певного прогресу, однак значна їх частина і сьогодні перебуває на периферії світ. цивілізації (країни, що розвиваються). А. не стала місцем постійних укр. поселень, оскільки ні економічна, ні політ. укр. еміграція не виявляла до неї спец. зацікавлення. Проте спорадична укр. присутність відома й на цьому континенті. Правдоподібно, серед усіх афр. країн окремі українці найперше побували в Єгипті. Так, лікар О. Уманець у складі мед. урядової комісії в 1842–43 відвідав Близький Схід, зокрема і Єгипет, де лікував хворих на чуму. Інший укр. лікар А. Рафалович проводив епідеміол. дослідження в Єгипті, а також Тунісі й Алжирі у 1846–48. Укр. інженер і мандрівник Є. Ковалевський у 1847–48 займався пошуком і розробкою покладів золота в Судані, вивчив та описав побут і звичаї місц. жителів, а також насел. Єгипту та Ефіопії. У 1880-х рр. у Єгипті поселився й вів аптекар. справу фармацевт із Галичини [Й. Білінський](#), який організував невелику укр. громаду в Каїрі. Кілька разів до Єгипту на лікування приїжджала *Леся Українка* (1909–13). У 1911–12 учасником однієї з наук. рос. експедицій до А. був арх. [В. Городецький](#). Наслідком цієї мандрівки стала його книга про джунглі А., проілюстрована автором. На поч. 1920-х рр. у Єгипті й Тунісі деякий час перебували українці – із решток рос. армій генералів А. Денікіна і П. Врангеля. Зокрема серед 6 тис. врангелівців, які 1921 на 34 кораблях дісталися Тунісу, було бл. 2 тис. українців, але, як правило, зрусифікованих та національно несвідомих. Їх було розміщено по таборах в околицях м. Бізерт. У таборі Садібшр (біля Александрії) в Єгипті, де перебували інтерновані денікінці, свідоміші українці навіть заснували укр. громаду. 1921–22 в єгипет. м. Порт-Саїд діяла укр. студент. громада (нараховувала 30 чл.). Після ліквідації таборів більшість мешканців повернулася до Європи; частина залишилася в Єгипті й Тунісі; інші, записавшись до франц. Інозем. легіону, були відправлені на службу до Марокко та Алжиру; дехто дістався до італ. Триполітанії і Кіренаїки (Лівія), бельг. Конго (нині Заїр). Деякий час організованого укр. життя в А. не існувало. Відомо про цікавий епізод участі українця в бурській війні: [Ю. Будяк](#) із Полтавщини, майбутній письменник (псевд. Ю. Покос), зголосився добровольцем на війну бурів проти англійців (1899–1902). Незабаром командував невеликим загоном бурів, а після однієї з битв стеріг англ. полонених. Тоді Ю. Будяк допоміг утекти з полону майбут. британ. політикові В. Черчілеві, військ. кореспондентові. Невелика укр. колонія (до 300 осіб) протягом 1947–56 проживала в с-щі Бен-Метір (Туніс), де було налагоджено повнокровне громад. життя. Колонія виникла завдяки ініціативі інж.-будівельника С. Тим'яка, який у черв. 1947 уклав угоду з франц. буд. фірмою про виїзд укр. фахівців і робітників, які перебували в таборах переміщених осіб в Австрії та Німеччині, на будівництво греблі в Тунісі. Для них передбачалося створити окреме поселення. 1947–48 у

Бен-Метір прибуло 285 українців, поміж них жінки й діти. Спочатку їхнім життям опікувалася тех. рада, а згодом оформилася Укр. громада з управою, яку обирали поселенці. У Бен-Метірі розвинулося укр. реліг. й культурне життя. 1949 тут певний час перебував католический священик о. С. Чеховський, приїжджали також укр. священики з Риму і Франції. Діяли церк. рада, культ.-осв. комісія, чол. і зміш. хори, танц. група, оркестр, драмгурток, нар. школа, дит. садок (у 1948 в колонії налічувалося 50 дітей віком до 16 р.), «Пласт», СВУ, Спілка укр. молоді, жін. секція, кооператив «Взаємна поміч» та «Суспільний фонд», який надавав матеріал. допомогу всім нужденним (так, він спільно з фірмою утримував укр. лікаря І. Мусійчука й укр. медсестру). Громада популяризувала укр. культуру та укр. справу серед насел. Тунісу. Після закінчення у 1954 будівництва греблі на р. Уед-ель-Ліль та штуч. озера для забезпечення водою Туніса більшість чл. колонії переїхали до Канади і США або повернулися в Зх. Європу. Є також дані, що окремі українці з Галичини в 2-й пол. 1930-х рр. перебували в італ. окупац. армії в Ефіопії. Прагнення уряду УНР знайти прихильність серед різних держав світу відбилось у символіч. жесті – призначенні в червні 1925 своїм представником при імперат. уряді в Аддіс-Абебі [Є. Бачинського](#) (він туди не поїхав). Наприкінці 1920-х рр. в А., зокрема в Марокко, побувала укр. журналістка й мандрівниця *С. Яблонська-Уден*, яка дісталася туди з Парижа. Враження про поїздку вона описала в спогадах «Чар Марокко» (Л., 1932). 1928–32 у тодіш. франц. Судані працював відомий фізіолог і бактеріолог, проф. УВУ в Празі й Бактеріол. (Пастерівського) інституту в Парижі [П. Андрієвський](#). Мета його дослідів – виготовлення протичумної вакцини. У міжвоєн. період в Єгипті певний час жив укр. митець *В. Масютин*. Після 2-ї світової війни невеликі групи українців тимчасово переїхали до окремих країн А. з таборів для переселенців у Німеччині й Австрії. Так, бл. 60 українців переселилися до франц. Марокко. Ще одна група українців у складі польс. переселенців із СРСР ненадовго осіла на тер. Танганьїки (від 1964 – Танзанія) у Сх. А., а також в ін. таборах польс. біженців. Серед поодиноких українців з діаспори, які після 2-ї світової війни з тих чи ін. країн прибували до А., найчисленнішу категорію склали лікарі. Серед них був укр. лікар з Австрії С. Зошук, який 10 р. працював у Сирії, 16 р. – в Ефіопії, а також у Кенії, у лікарні отців Каміліян. В Ефіопії Зошук був провід. хірургом військ. з'єднань імператора Х. Селасіє I і консультував імператора та його сім'ю. У цій країні, а також у Тунісі, Єгипті й Сомалі довгий час працював вет. лікар К. Коваленко, який приїхав до Ефіопії з таборів для біженців у Німеччині і навіть отримав ефіоп. громадянство. У Танзанії й Кенії у 1960-х рр. вів лікар. практику Р. Могильницький (родом із Волині, помер у Лондоні); у бельг. Конго у 1947–54 – лікар І. Белей (помер у США), а пізніше – українка Ціховляс; медик із Кракова Р. Кичун довгі роки працював у Респ. Берег Слонової Кістки (від 1985 – Кот-д'Івуар), де й помер; у Марокко – випускник Лувен. університету (Бельгія) геолог В. Беренфельд, звідки переїхав до Руанди, де керував держ. адміністрацією вод. господарства. У 1960–70-х рр. Б. Витязь мав клініку в Маракеші (Марокко), а від 1990-х рр. працює як лікар у Кейптауні (Пд. Африка). У 1978–79 лікар з Австралії В. Сакало був консультантом із заг. хірургії в Пд.-Афр. Респ. (ПАР),

опублікував згодом у британ. мед. журналі спогади про своє відрядження. На о-ві Мадаґаскар у 1950–60-х рр. працював лікар із Франції І. Кодельський. Деякі українці з діаспори тимчасово перебували в А. як університет. викладачі або співробітники н.-д. установ, урядовці чи інженери. Напр., археолог *Ю. Шумовський* у 1951–56 працював у Франц. інституті Чорної А. в Судані; якийсь час був дир. Істор. музею в Бамако (Малі). У 1950-х рр. геол. дослідження в Марокко проводив проф. *Г. Махів*, опрацювавши низку геол. і геодез. карт цієї країни. У 1950–60-х рр. у Нац. університеті в Заїрі викладав відомий спеціаліст міжнар. права з Бельгії *Р. Якемчук*. 1977–82 в Алжир. інституті нафти працював І. Лобай зі США. Випускники Лувен. університету працювали в бельг. Конґо (Заїрі): *А. Романюк* проводив демогр. дослідження; *Ф. Сметанко* – інж. фірми «SYMETAİN» (1952–61); *І. Левицький* – інж.-хімік. У 1970–80-х рр. співробітниками амер. посольств в Алжирі та Верх. Вольті (нині Буркіна-Фасо) були українці зі США, відповідно *Є. Скоцко* та *І. Нестерчук*. 1958–61 сміливий експеримент – обійти одинцем пішки довкола А. – успішно здійснив укр. мандрівник з Японії *Р. Турянський*. 1978–80 він разом із дружиною здійснив ще одну мандрівку довкола цього континенту. Книга подорож. вражень *Р. Турянського* про А. користується популярністю серед япон. дипломатів. Після 2-ї світової війни у ПАР жив племінник митрополита *Андрія Шептицького*, син брата Лева, граф *І. Шептицький*, який потрапив туди із Сибіру наприкінці 1940-х рр. із польс. армією. Мешкав у м. Преторія (ПАР), де й помер 1980.

Чимало українців побувало в різних країнах А. в складі груп рад. фахівців – інженерів, лікарів, геологів, а також як військ. консультанти, зокрема в Сомалі, Алжирі, Анґолі, Мозамбіку, Ефіопії та ін. У Єгипті укр. спеціалісти будували Асуан. гідроенергет. комплекс, Гелуан. металург. та коксохім. комбінати, Александрійську суднобудівну верф, у Тунісі – греблю на р. Кассаба, у Гвінеї – комплекс для видобутку бокситів, у Зімбабве – електростанцію в м. Хараре. Як рад. дипломати в А. працювали: *Є. Афанасенко* – посол СРСР у Руанді (1966–72), Конґо (1972–78) та в Сан-Томе і Прінсіпі (за сумісн.); *М. Бандура* – посол у Маврикії (1973–76); *Д. Білоколос* – посол у Замбії та за сумісн. у Ботсвані (1970–76); *М. Білоус* – посол в Екваторіальній Гвінеї (1977–80); *Д. Дігтяр* – посол у Гвінеї (1962–64); *Ф. Доля* – посол у Нігерії (1961–64); *В. Кізиченко* – посол у Тунісі у 1980-х рр.; *І. Мельник* – посол у Малі (1962–65) та Камеруні (1968–72); *Б. Мірошниченко* – посол у Кенії (1973–83); *Є. Мусійко* – посол в Уганді (1976–79) та Судані у 1980-х рр.; *Л. Паламарчук* – посол у Марокко (1965–72); *В. Сафрончук* – посол у Ґані (1967–71); *С. Сліпченко* – посол у Замбії (1965–70) і Танзанії (1977–80); *П. Слюсаренко* – посол у Тоґо (1970–78); *Д. Солод* – посол у Єгипті (1953–56) та Гвінеї (1959–62); *М. Ситенко* – посол у Ґані (1959–62); *В. Таратута* – посол в Алжирі у 1980-х рр.; *К. Фомиченко* – посол у Ефіопії (1958–62). У ВНЗах, технікумах та фах. училищах України здобули освіту тисячі громадян із багатьох афр. країн. Чимало з них взяли шлюб з укр. дівчатами. А. зайняла певне місце в істор., екон., геогр., природознав. та ін. дослідженнях укр. учених. Серед африканістів-дослідників та авторів праць про А. – *Д. Філіпенко*, *Р.*

Міхньов, А. *Озадовський, В. Гура*, М. Несук, В. Плачинда, В. Чумак та ін. Першим з укр. співаків у А. виступав [І. Алчевський](#) (1912, Алжир), у 1996 в ПАР гастролював *І.*

Пономаренко. Після відновлення 1991 незалежності України почали налагоджуватись її прямі й різнобічні відносини з афр. країнами; в деяких із цих країн відкрились укр. посольства. У Києві діють посольства Алжиру, Єгипту, Лівії, ПАР і Тунісу (1994). Невелика кількість осіб з України прибула на заробітки на поч. 1990-х рр. у деякі країни А., зокрема в ПАР, Мозамбік та ін.

Рекомендована література

1. Будяк Ю. Дикі люди. Де і як вони живуть. Австралійці; Океанійці; Малайці; Африканці. К., 1909;
2. Божок Г. Українці в Єгипті. Регенсбург, 1946;
3. Забродская М. П. Русские путешественники по Африке. Москва, 1955;
4. Вальская Б. А. Путешествия Егора Петровича Ковалевского. Москва, 1956;
5. Африка глазами наших соотечественников. Москва, 1974;
6. Шумовський Ю. По слідах давньоминулого Африки. Нью-Йорк, 1976;
7. Лукін В. В. Процеси демократизації в політичному житті країн Західної Африки: витоки, еволюція, перспективи. К., 1995;
8. Культуры Африки в мировом цивилизационном процессе. Москва, 1996;
9. Кучменко Е. М. Историко-культурна спадщина країн Азії та Африки в новий час. К., 2000.

Бібліографічний опис:

Африка / В. П. Трощинський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44676>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).